

УДК 327(497.1:44)"1950"
329.14(44)"1950/1954"
32:929 Ђилас М."1950/1954"
DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2020.1.mil.155-174>
Оригинални научни рад
Примљен: 16. 9. 2019
Прихваћен: 26. 11. 2019.

Александар В. МИЛЕТИЋ
Институт за новију историју Србије, Београд
samiletic82@gmail.com

Милован Ђилас и француски социјалисти 1950–1954.*

АПСТРАКТ: Почетком 50-их година, у склопу тражења различитих модела сарадње Југославије са Западом, отпочела је и интензивна сарадња са западним социјалистима. Као човек из самог врха југословенског вођства, Милован Ђилас је у тим процесима играо важну улогу. Тема овог рада односи се на једну мање познату епизоду у Ђиласовој политичкој биографији, на његову делатност у сарадњи са француским социјалистима, пре свега сагледану из позиције његове улоге као југословенског државног и политичког званичника, од почетака поменутих процеса до његовог пада са власти.

Кључне речи: Милован Ђилас, француски социјалисти, југословенски комунисти, левица

Половином 40-их година XX века Југославија се, градећи своју међународну позицију као савезник СССР-а, изненада нашла у незавидној ситуацији након сукоба са Москвом, својим дотадашњим главним партнером, заштитником и у великој мери узором у постављању темеља новог друштва. Након Резолуције Информбироа, јуна 1948, изгледало је као да су сва врата у спољној политици била затворена. Са СССР-ом и његовим сателитима више није била могућа сарадња, а односи су убрзо били доведени до ивице сукоба,

* Чланак је резултат рада на пројекту *Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници* (N°47027) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

док је у односу на САД и западне земље, пре свега на идеолошкој равни, постојала видна дистанца и ближи облици сарадње још нису били развијени. Због сложености ситуације, отворио се проблем сарадње са Западом, што је за Југославију као социјалистичку земљу било изузетно осетљиво питање. Посебно се та сарадња наметнула као незаобилазна потреба након интернационализације сукоба са СССР-ом, крајем 1949, када је Југославија целокупно питање изнела пред Уједињене нације и поставила као проблем одбране свог државног суверенитета.¹

Приближавање Југославије и Запада од почетка 50-их година одвијало се у атмосфери обостране опрезности, али и одлучности да се у задатим околностима и у разумној мери пронађу заједнички интереси.² Суштински, основна поставка сарадње заснивала се на југословенској потреби за помоћи у очувању независности и западној у придобијању важног стратешког партнера усмереног против СССР-а. Сарадња Запада и Југославије имала је своју економску, војно-стратешку, политичку и нешто касније и културну компоненту, а у овом периоду најважнија питања била су везана за војни и одбрамбени аспект,³ као и економску помоћ коју је југословенска страна, услед потпуне изолације са Истока, била приморана да тражи.⁴ Међутим, посебан тон осетљивости сарадње давала је чињеница да једна социјалистичка земља сарађује и прима значајну помоћ од Запада, што је у политичком, а понајвише у идеолошком погледу могло да значи непријатну компромитацију и рушење угледа у очима међународног радничког покрета. Стога је, поред осталог, важно било наћи начин да се ово осетљиво питање у што већој мери ублажи. Сарадња са нестаљинистичком левицом било које оријентације у свету наметала се као логично решење,

1 Видети: Jadranka Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama 1945–1953*, (Beograd: ISI, 1985); Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949–1955*, (Zagreb: Globus, 1988); Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u*, (Beograd: Službeni list SRJ, 2000); *Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955. Slučaj Jugoslavije*, priredio Lj. Dimić, (Beograd: Filozofski fakultet, Arhiv SCG, INIS, 2008).

2 Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, 59, 97; Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, 7–8.

3 Видети: *Balkanski pakt 1953/1954*, prir. dr Milan Terzić, dr Mihajlo Basara, Nemanja Milošević, Miljan Milkić, Dmitar Tasić i Tatjana Lečić, (Beograd: Vojnoistorijski institut, 2005); Александар Животић, *Вашингтонска конференција 1951*, (Београд: Завод за уџбенике, ИНИС, 2015).

4 Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955*, 15–16.

па су тако успостављени контакти или ближи односи са представницима социјалистичких и социјалдемократских партија и покрета на Западу, посебно оних у Западној Европи.

После Другог светског рата у Западној Европи је дошло до наглог успона левице (и социјалистичке и комунистичке) и до њене велике популарности.⁵ У већини земаља су социјалисти, често у коалицијама са хришћанским демократама и комунистима, тада формирали владе, а у појединим друштвима су извршили и темељне и одлучне реформе (као лабуристи у Великој Британији, где су држали власт од 1945. до 1951. или шведски социјалдемократи, чија ће владавина и политика оставити далекосежни траг у историји скандинавских друштава). Међутим, већ крајем 40-их популарност левице на Западу почиње да опада, а видљиви неуспех у добром броју земаља социјалисти преживљавају током прве половине 50-их година.⁶ Имајући ово у виду, могло би се рећи да су југословенски комунисти на неки начин пропустили овај краткотрајни период успона левице на Западу. Наиме, док је левица на Западу била у успону, југословенски комунисти су били ригидни стаљинисти, па је у то време оштрица њихове критике била усмерена не само против западних социјалиста и социјалдемократа већ и против комуниста који су учествовали у власти. Међутим, у периоду стагнације моћи западноевропске левице, југословенски комунисти су почели са интензивном сарадњом (прва половина 50-их), тако да би се условно могло рећи да је та сарадња отпочела у релативно повољном периоду.

Југословенска сарадња са већим делом партија западноевропских социјалиста и социјалдемократа успостављена је и развијена од 1950. до 1953. Ово време бисмо могли назвати првим периодом

5 Волтер Лакер, *Историја Европе 1945–1992*, (Београд: CLIO, 1999), 191.

6 О западноевропском социјализму у наведеном периоду опширније видети: Geoff Eley, *Forging Democracy. The History of the Left in Europe, 1850–2000*, (New York: Oxford University Press, 2002), 311–316; David Childs, *The Two Red Flags. European Social Democracy and Soviet Communism since 1945*, (London–New York: Routledge, 2002), 24–40; Donald Sassoon, *One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century*, (London–New York: I. B. Tauris, 2010), 117–185; Stephen Padgett, William E. Paterson, *A History of Social Democracy in Postwar Europe*, (New York: Longman, 1991), 110–113, 126–141; Peter Van Kemseke, *Towards an Era of Development. The Globalization of Socialism and Christian Democracy 1945–1965*, (Leuven: Leuven University Press, 2006); Talbot C. Imlay, *The Practice of Socialist Internationalism. European Socialists and International Politics, 1914–1960*, (Oxford: Oxford University Press, 2018), 263–462.

интензивне и отворене сарадње или периодом обостраног „упознавања“, када је дошло до бројних посета и контаката, на званичном, незваничном, а врло често и индивидуалном нивоу. Тада су разни западноевропски социјалисти имали прилике да упознају Југославију, њено друштво, систем и политику, док су с друге стране југословенски комунисти, поред успостављања корисних веза и познанстава и испитивања терена за могућа политичка деловања, могли да сагледају и ставове друге стране и уоче сличности и разлике по разним питањима, од идеологије и друштва до међународних односа. Везе и контакти југословенских комуниста и западноевропских социјалиста су постојали и пре 1948, када је долазило и до посета појединих западних социјалиста Југославији, а међу њима су најрепрезентативнији свакако били британски лабуристи.⁷ Међутим, интензивнији и ближи односи и конкретнија сарадња наступиће почетком 50-их, а као преломни догађај у целокупном процесу сарадње са западном социјалистичком левицом свакако би могла да се означи посета високе делегације британских лабуриста Југославији, септембра 1950. године.⁸ Отприлике у исто време успостављена је сарадња и са другим великим социјалистичким и социјалдемократским партијама у Западној Европи, попут Француске социјалистичке партије и Немач-

7 Видети: Архив Југославије (АЈ), 836, Канцеларија маршала Југославије (КМЈ), 1-2-а/120, Пријем британских лабуристичких посланика и подсекретара у Британској влади Џ. Хенрија, С. Бинга и Џ. Ворда Сноуса код маршала Тита, (Београд), 6. IX 1946; АЈ, 836, КМЈ, 1-2-а/121, Пријем британског лабуристичког посланика Кони Зилијакуса код маршала Тита, (Београд), 7. IX 1946; АЈ, 836, КМЈ, 1-2-а/122, Пријем британског лабуристичког посланика Џона Плетс Милса код маршала Тита, (Београд), 8. I 1947; АЈ, 836, КМЈ, 1-2-а/124, Пријем групе британских парламентарца, лабуристичких посланика код маршала Тита, (Београд), 6. X 1947; Natalija Dimić, „In Search of an Authentic Position: The First Phase of Political and Ideological Cooperation between Yugoslavia and West European Left, 1948–1953“, *Acta Histriae* 1/2019, 55–74.

8 Видети: Čedomir Štrbac, „Britanski laburisti u Jugoslaviji 1950“, *Jugoslovensko-britanski odnosi/Yugoslav-british relations, zbornik radova*, ur. Petar Kačavenda, (Beograd: ISI, 1988), 331–344; Čedomir Štrbac, *Svedočanstva o 1948*, (Beograd: Zavod za udžbenike, 1989), 111–117; Александар В. Милетић, „Пријем делегације британских лабуриста код маршала Тита у оквиру њихове прве посете Југославији, 1950. године“, *Токлови историје* 1/2011, 137–164; Čedomir Štrbac, „Britanski laburisti u Jugoslaviji 1950“, *Međunarodni problemi* 4/1987, 543–551; Vladimir Unkovski-Korica, „The Yugoslav Communists’ Special Relationship with the British Labour Party 1950–1956“, *Cold War History* 14, No. 1 (2014), 23–46.

ке социјалдемократске партије,⁹ затим са Белгијском социјалистичком партијом,¹⁰ као и са партијама из скандинавских земаља (Шведском социјалдемократском партијом, Радничком-лабуристичком партијом Норвешке, Финском социјалдемократском партијом и Данском социјалдемократском партијом)¹¹ и са Швајцарском социјалистичком (социјалдемократском) партијом.¹² Интензитет и квалитет сарадње са сваком од наведених партија није био исти. Поред британских лабуриста, најдаље се отишло у сарадњи са француском и немачком партијом, а посебно са норвешком и шведском. Врло добар однос био је изграђен и са белгијским социјалистима, док је нешто слабија сарадња, више на нивоу незваничних и повремених контаката са појединцима, била са данском, финском и швајцарском партијом. Потпуно одсуство било какве сарадње у овом периоду односило се

- 9 Видети: АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, СР Немачка, 87/II-16, Материјал о посети посланика SPD Југославији, 8. III 1951; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, СР Немачка, 87/II-70, Став СПД према Југославији, 9. VIII 1952; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, СР Немачка, 87/II-80, Неки коментари истакнутих руководиоца СПД о Југославији, 18. XI 1952; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, СР Немачка, 87/II-84, Белешка о разговору о посети делегације СПД Југославији, 1952.
- 10 Видети: АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Белгија, 11/II-12, Посета Жозеа Бракопса, члана Политбироа СП Белгије, Југославији, октобра 1951; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Белгија, 11/II-16, Забелешка о разговору са Жозе Бракоом, чланом Политбироа СП Белгије, 29. јануара 1952; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Белгија, 11/II-19, Делегација СП Белгије у посети Југославији, од 11. јула до 2. августа 1952; АЈ, КМЈ, I-2-а/12, Пријем делегације Социјалистичке партије Белгије код маршала Тита, Блед, 30. VII 1952.
- 11 Видети: Aleksandar V. Miletić, "Unrelized Nordic Dream'. Milovan Đilas and the Scandinavian Socialists", *Токови историје* 3/2015, 89–104; Aleksandar V. Miletić, "The Relationships between Yugoslav Communists and Scandinavian Socialists in the Light of Yugoslav Sources (1950–1953)", *Acta Histriae* 1/2019, 75–87; International Institute of Social History (IISH), Socialist International Archive, ARCH01340-853, Став шведске партије према југословенским комунистима; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Шведска, 125/II-14, Материјал о боравку Кај Бјорка у Југославији од 8. до 22. априла 1952. и преписа о сарадњи између КПЈ и СДПШ; IISH, ICFTU/ITUC Archives, ARCH00622, 3030, Посета норвешке делегације Југославији, јули–август 1950; АЈ, 507/ IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Данска, 23/II-3, Забелешка о разговору делегације југословенских новинара са председником СДП Данске, 2. XI 1952; АЈ, 507/ IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Финска, 29/ II-4, Материјал о доласку делегације СДП Финске у Југославију, 1951.
- 12 Видети: АЈ, 507/ IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Швајцарска, 124/ II-2, Забелешка о разговору са Жилом Амбером Дрозом, 1. и 22. фебруара 1951; АЈ, 507/ IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Швајцарска, 124/ II-8, Посета Жила Амбер Дроза, генералног секретара Социјалдемократске партије Швајцарске, Југославији, у априлу 1951. (29. III– IV 1951).

на Холандску лабуристичку партију (која је тада била на власти),¹³ док су Аустријска социјалдемократска партија¹⁴ и италијанске социјалистичка и социјалдемократска партија,¹⁵ што из идеолошких што из политичких разлога, гајиле изразито неповерење, па и негативан став према Југославији. Иако је постојала жеља, а међу појединим западним социјалистима и добра воља, Југославија није постала члан Социјалистичке интернационале (СИ), важног и утицајног међународног форума социјалиста основаног 1951. године, првенствено због свог унутрашњег уређења и једнопартијског система, који се генерално на Западу, како из идеолошких тако и из политичких разлога, није толерисао.¹⁶

Прва деценија после Другог светског рата у Француској (од 1946. новој Четвртој републици) обележена је привредним и друштвеним напретком, али и политичком нестабилношћу, посебно почетком 50-их када је Република зашла у кризу. Првих послератних година владу је формирала коалиција тзв. „трипартизма“, коју су чинили француски социјалисти, комунисти и демохришћански Народни републикански покрет. Политичка сцена Француске у то време била је врло подељена и нестабилна, што се посебно одражавало на питањима везаним за спољну политику и тада актуелним плановима о европској одбрамбеној политици. У плановима тадашњих кабинета били су присутни различити видови интегралистичке европске политике (тзв. Шуманов и Плевенов план, тј. идеје о економској и одбрамбеној заједници Европе), у чему је Француска играла централ-

13 Видети: IISH, Socialist International Archive, ARCH01340-853, Писмо Алфреда Мозера (Partij van de arbeid) Braunthalu из СИ, о односу PVDA према Југославији, 4. II 1953; AJ, 507/ IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Холандија, 40/ III-1, Члници објављени у „De Stem“ о Југославији, 9. IX 1950.

14 Видети: IISH, Socialist International Archive, ARCH01340-853, Односи SPÖ према СКЈ, 5. март 1953; AJ, 507/ IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Аустрија, 6/II-50, Материјал о боравку аустријске социјалистичке новинске редакције у Југославији, 22. IX 1953.

15 Видети: AJ, 507/ IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Италија, 48/V-1, Извештај о тенденцији развитака у Социјалдемократској партији и депеше, 25. II 1952; AJ, 507/ IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Италија, 48/V-2, Забелешка о разговору Велебита, посланика ФНРЈ у Риму и претставника Социјалистичке партије Јулијске Крајине, 29. VII 1952; AJ, 507/ IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Италија, 48/V-5; AJ, 507/ IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Италија, 48/V-5; Извештај о ситуацији у PSDI, PSI и „Autonomi-i Socialista“ и изјаве Матеотија, 4. III 1953.

16 Видети: AJ, 507/ IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Међународне организације и скупови, 144/ XXXIV-25, Материјал о ставовима чланица Социјалистичке интернационале према Савезу комуниста Југославије и стању њихових међународних односа.

ну геостратешку улогу, што је тадашњим хладноратовским односима давало посебан импулс. Југославија се по тим питањима држала тактично и у суштини резервисано. Њено руководство занимала је, пре свега, сопствена независност и сопствени геостратешки положај у условима Хладног рата и потенцијалне опасности која је претила од Источног блока и СССР-а. Као и са другим државама, и сарадња са Француском посматрана је кроз ту диоптрију, примарно кроз могућност политичке и војне подршке, у ширем оквиру западне помоћи у наоружању. Југославија је настојала да са свим опцијама француске унутрашње политичке сцене, у условима нестабилних и променљивих влада, одржи добре односе. Тако су и са тада доминантним Народним републиканским покретом одржавани интензивни односи, али је такође било важно повезати се и са представницима некомунистичке левице, пре свих са француским социјалистима.

Социјалистичка партија Француске (Section Française de l'Internationale Ouvrière - SFIO)¹⁷ била је у периоду о којем говоримо водећа партија француске социјалистичке левице. Испрва су југословенски комунисти гајили резервисане ставове у односу на француске социјалисте, у складу са предрасудама које су као доскорашњи стаљинисти имали према западној социјалдемократији и парламентарном систему. О њима се писало и извештавало као о странци у служби француског империјализма пре рата и америчког после рата, која помаже разбијању радничког покрета и на чијем челу се налази „издајничко руководство“.¹⁸ Међутим, врло брзо, већ током 1950. године, међу југословенским комунистима је сазрело уверење да је у новим околностима сарадња са француским социјалистима не само могућа већ и пожељна и корисна. Тако су најпре са SFIO били успостављени незванични контакти а потом и сарадња која ће се наредних година значајно продубити.¹⁹

17 Француска секција Радничке интернационале (Section Française de l'Internationale Ouvrière - SFIO), социјалистичка партија која је постојала и деловала у Француској од 1905. до 1969. године.

18 AJ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-1, Земаљски конгрес Социјалистичке партије Француске одржан од 25. до 29. маја 1950.

19 О односима са француским социјалистима у овом периоду видети опширније: Frank Georgi, „A little-known episode during the Cold War. French socialists in search of self-managing Yugoslavia“ / „Un épisode méconnu de la Guerre froide. Les socialistes français à la découverte de la Yougoslavie autogestionnaire“, *Revue d'études comparatives Est-Ouest* 2019/1 (No 5), 81–113; Frank Georgi, *L'Autogestion en chantier: les gauches françaises et le 'modèle' yougoslave (1948–1981)*, (Nancy: Arbres bleus éditions, 2018); AJ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-13, Посета

Милован Ђилас, члан Политбироа ЦК КПЈ и најужег државног руководства, био је тада задужен за везе и сарадњу са страним партијама и покретима пошто се налазио на челу новоформиране Спољнополитичке комисије ЦК (Комисија за међународне односе и везе).²⁰ Тако је у првој половини 50-их, као високи партијски и државни званичник, изградио солидне везе са представницима разних социјалистичких партија, па чак и пријатељске односе са појединцима из тих кругова. Најзначајнији међу њима били су британски лабуристи, али и други, као француски или скандинавски социјалисти.²¹ Са француским социјалистима Ђилас је ступио у контакт већ 1950, када је сарадња и отпочела.

Главна личност за успостављање веза са југословенским комунистима у том периоду био је Жорж Брител,²² млади и ентузијаз-

делегације SFIO Југославији, од 22. новембра до 5. децембра 1951. године; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-11, Састанак делегације Француске социјалистичке странке са члановима Извршног одбора Народног фронта Југославије, 4. децембра 1951. Стенографске белешке; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-17, Посета делегације SFIO Југославији, од 26. марта до 2. априла 1952; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/V-81, Схватања Жана Руа (из Партије Савеза Социјалистичке Левице) о радничком самоуправљању у Југославији, објављена у листи „Tribune de Peuple“, IX–X 1953; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-11, Посета Андре Фера Југославији, 12. X – 19. XI 1951; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-14а, Извештај Владимира Дедијера о контактима са социјалистима у фебруару и марту 1952; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-26, Записник са састанка са Владимиром Дедијером у Амбасади ФНРЈ у Паризу, у вези са политиком SFIO и сарадњи SFIO–СКЈ, 3. октобра 1952; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-27, Чланак Франсоа Фејто „Југословенске перспективе“, објављен у „La Revue Socialiste“ у децембру 1952; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-31, Жорж Брител на Конгресу ССРНЈ, II–III 1953; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-35, Трговинска сарадња са SFIO; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-37, Неки идеолошки ставови SFIO; АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-40, Односи СКЈ–SFIO, 1953.

20 Vladimir Dedijer, *Veliki buntovnik Milovan Đilas. Prilozi za biografiju*, (Beograd: Prosveta, 1991), 372.

21 Видети: *Исто*, 371–382; Nikola Mijatov, „Milovan Đilas i britanski laburisti 1950–1955“, *Istorija 20. veka* 2/2015, 27–43; Mateja Režek, „Milovan Djilas and the British Labour Party 1950–1960“, *Prispevki za novejšo zgodovino* 3/2018, 58–78; Aleksandar V. Miletić, “Unrealized Nordic Dream”. Milovan Đilas and the Scandinavian Socialists”, *Токови историје* 3/2015, 89–104.

22 Жорж Брител (Georges Brutelle, 1922–2001). У младости пришао социјалистичком покрету, а током Другог светског рата био је активни члан Покрета отпора и једно време провео у логору Бухенвалд. После рата постаје члан SFIO и заменик генералног секретара партије. Средином 60-их напушта SFIO и повлачи се из активне политике. Био је централна личност која је почетком 50-их година

мом надахнути француски социјалиста. Он је успоставио контакт са Спољнополитичком комисијом ЦК КПЈ и Милованом Ђиласом, тако да су њих двојица много учинила на трасирању првих корака у сарадњи КПЈ и SFIO. Брител је већ крајем 1950. посетио Југославију и том приликом се састао са Титом и Ђиласом. Понео је позитивне утиске и став да би SFIO требало да пошаље једну реперезентативну делегацију у посету Југославији.²³ До такве посете није одмах дошло, али је Брител, заједно са Милованом Ђиласом, развио живу сарадњу на другим пољима. Изградивши врло брзо присне односе са партијским званичницима КПЈ, посебно са Ђиласом и његовим замеником Владимиром Дедијером, Брител је на пролеће 1951. покренуо теоретску дискусију на страницама француске партијске штампе. То је знатно допринело промоцији не само југословенске партије него и Југославије и њеног система у француској политичкој јавности. Захваљујући овим иницијативама дошло је и до умањивања утицаја емигрантских кругова око Живка Топаловића, што је југословенској страни посебно оставило позитиван утисак.²⁴ Током 1951. канал сарадње Брител–Ђилас је већ уходано функционисао. Жорж Брител је редовно обавештавао Ђиласа о догађајима у социјалистичким круговима на Западу, посебно о контактима са швајцарским и белгијским социјалистима, британским лабуристима и плановима о ширим социјалистичким интеграцијама, повезивањима и сарадњи.²⁵ Брител и Ђилас су током 1951. разрађивали и идеју о покретању једног интернационалног социјалистичког часописа, што је начелно подржао и Морган Филипс, генерални секретар Лабуристичке партије Велике Британије и први председник тек основане Социјалистичке интернационале.²⁶ Жорж Брител је обавестио Ђиласа о разговорима о тој идеји и са белгијским и швајцарским социјалистима, који су изнели став да се то питање званично постави пред највиши форум Социјалистичке интернационале. Међутим, тамо је ова идеја наишла на

радила на успостављању сарадње француских социјалиста и југословенских комуниста.

- 23 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-7, Забелешка о разговору С. Петровића са Жоржом Брителом, 29. марта и 19. октобра 1951, 29. III – 19. X 1951.
- 24 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-8, Белешка о сарадњи са SFIO, април 1951.
- 25 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-9, Писмо Жоржа Бритела југословенском представнику Петровићу, Париз, 7. јун 1951.
- 26 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-9, Писмо Жоржа Бритела Амбер-Дрозу, 7. јун 1951.

уздржан пријем, а Брител је Ђиласу саопштио да часопис није могуће лансирати као орган СИ и да за то услови још нису сазрели, али и да даљи односи SFIO и КПЈ не би требало да зависе од ставова са стране и да би сарадњу требало подићи на званичан ниво односа двеју партија.²⁷ Брител је обавестио Ђиласа да је водио разговоре и са холандским лабуристима који су пак показали велико неповерење према Југославији. Холанђани су наине доследно сматрали да у Југославији влада једнопартијска диктатура и да сарадња са КПЈ није могућа јер се, према њиховим информацијама, у југословенским затворима налази велики број социјалдемократа. Брител је због тога тражио од Ђиласа информације о тим тврдњама, како би евентуално разуверио или убедио Холанђане у супротно. Поред тога, сматрао је да је то питање веома важно за будуће односе Југославије и западних социјалистичких партија.²⁸ У међувремену, Милован Ђилас је успоставио шире односе и познанства са француским социјалистима, а почетком 1951, када је боравио у Паризу у вези са преговорима о помоћи у наоружању, упознао је и генералног секретара SFIO Гија Молеа.²⁹

Поменуте активности су тако, на јесен 1951. године, допринеле и реализацији посета првих делегација француских социјалиста Југославији. На почетку то нису биле репрезентативне делегације, али су најављивале унапређење даљих односа.³⁰ До посете делегације SFIO на највишем нивоу дошло је на пролеће 1952, када је француске социјалисте предводио генерални секретар Ги Моле.³¹ Делега-

27 AJ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-9, Писмо Жоржа Брутела Миловану Ђиласу, 20. август 1951.

28 AJ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-9, Писмо Жоржа Брутела Миловану Ђиласу, 13. јул 1951.

29 Dedijer, *Veliki buntovnik Milovan Đilas*, 373.

30 Видети: AJ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-11, Забелешка о разговору између друга Тита и чланова руководства SFIO: Leona Boutbiena, Alberta Gaziera и Andre Ferrata; AJ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-13, Посета делегације SFIO Југославији, од 22. новембра до 5. децембра 1951. године; AJ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-11, Састанак делегације Француске социјалистичке странке са члановима Извршног одбора Народног фронта Југославије, 4. децембра 1951. Стенографске белешке; AJ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-11, Извештај о боравку делегације SFIO, 12. XI, до 5. XII 1951.

31 Ги Моле (Guy Mollet, 1905–1975), као француски социјалиста активан у међуратном периоду а за време рата члан Покрета отпора. После рата изабран за члана Доњег дома француског парламента. Обављао дужност генералног секретара SFIO од 1946. до 1969, потпредседника француске владе (1946–1947, 1950–1951. и 1958–1959) и председника владе (1956–1957). Умро је у Паризу 1975. године.

ција SFIO је у Југославији боравила од 26. марта до 2. априла 1952.³² На ову посету је југословенска страна гледала као на важан догађај, а значај се наглашавао и тиме да је Ги Моле први генерални секретар једне западне социјалистичке партије који ће посетити Југославију. Французи су најпре 26. марта разговарали са члановима ЦК КПЈ Кардељом, Ђиласом, Кидричем и Чолаковићем³³ а 31. марта примио их је и Јосип Броз Тито.³⁴

Поједини аутори сматрају да је ова делегација француских социјалиста генерално представљала француску политику и да је, у датом политичком тренутку, била од велике важности по југословенско-француске односе.³⁵ Тада је Милован Ђилас имао прилику да, као високи представник своје земље, у званичном обраћању изнесе ставове пред водећим личностима француских социјалиста. Ђилас је са Французима разматрао бројне идеолошке и политичке теме, допуњујући се са Едвардом Кардељом. Тако су у разговору дотакнута питања која су се тицала процеса демократизације у Југославији, развоја социјализма, друштвених односа, привреде и питања из домена спољне политике. Кардељ и Ђилас су заступали став о различитим путевима у социјализам и различитим моделима борбе за радничке интересе, док су француски социјалисти истицали да је у идеолошком смислу југословенска партија у одређеној мери још увек догматична. По питању демократизације, Кардељ и Ђилас су наглашавали процес дебиروقратизације, док су Французи поставили питање политичког плурализма, наглашавајући да је неки облик вишепартизма могућ и у социјализму. На то су и Кардељ и Ђилас реаговали одречно, сматрајући да би такав систем у домаћим условима значио компликације и чак и повод за страну интервенцију (што је нагласио Ђилас). Став југословенских званичника у вези са спољном политиком био је јасан и гласио је да СССР у актуелном тренутку представља највећу опасност, а да Југославија заступа гледиште које гласи: „очување независности од иностраних утицаја и помагање социјалистичких снага“. У том погледу, сарадња са Западом, посебно са САД-ом, водиће се

32 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-17, Посета делегације SFIO Југославији, од 26. марта до 2. априла 1952.

33 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-17, Записник од 26. марта 1952. о разговору између чланова делегације француске социјалистичке партије и чланова Политбироа ЦК КПЈ.

34 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-17, Разговор Јосипа Броза Тита и представника француских социјалиста, 31. март 1952, Стенографске белешке.

35 Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, 373.

само у оној мери у којој је америчка страна уперена протива агресивне политике из Москве. Такође, Југословени су одбацили могућност приступа Атлантском пакту, подвлачећи да се југословенска страна првенствено ослања на систем колективне безбедности који гарантују институције Организације уједињених нација.³⁶

Поред званичних посета партијских делегација, у Југославији су и приватно боравиле поједине угледне личности из редова француских социјалиста. Ове, често „приватне“ посете су, наравно, биле искоришћене за упознавање југословенских прилика и разговоре са угледним личностима из руководства. Са многима од њих Милован Ђилас је имао сусрете и садржајне разговоре, а теме су се у то време тичале актуелних друштвено-политичких и идеолошких токова југословенског друштва, од питања започетог процеса демократизације, преко упознавања са основним елементима и процесима афирмације југословенског искуства у изградњи социјалистичког друштва до савремених спољнополитичких питања и међународне позиције Југославије.

Тако је у посети био и Жил Мок,³⁷ угледни социјалистички политичар, вишегодишњи министар у влади и тадашњи представник Француске у Комисији ОУН-а за разоружање. Његов боравак трајао је од 5. до 19. септембра 1952. године³⁸ и том приликом је имао разговоре са Титом (5. септембра)³⁹ и са Ђиласом (13. септембра).⁴⁰ У разговору Мока и Ђиласа дотакнута су била питања демократизације, децентрализације и дебиروقратизације у светлу планираних уставних промена (у виду припрема за доношење уставног закона,

36 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-17, Записник од 26. марта 1952. о разговору између чланова делегације француске социјалистичке партије и чланова Политбироа ЦК КПЈ.

37 Жил Мок (Jules Salvador Moch, 1893–1985), пореклом из угледне француске војничке породице јеврејског порекла, пре Другог светског рата био је активан политичар, посланик и министар у влади. После рата члан француске Уставотворне скупштине Четврте републике и Доњег дома француског парламента. Био је осам пута министар, а у периоду од 1951. до 1960. био је стални представник Француске у комисији ОУН-а за разоружање. Социјалистичку партију је напустио 1975. године. После повратка из Југославије написао обимну књигу *Југославија, земља искуства (Yougoslavie, terre d'expérience)*, 1953.

38 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-25, Посета Жила Мока Југославији од 5. до 19. септембра 1952. године.

39 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-25, Разговор Жила Мока и Јосипа Броза Тита, Сплит, 5. септембар 1952.

40 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-25, Забелешка о разговору друга Ђиласа са Жил Моком, 13. септембра 1952.

који ће бити усвојен јануара 1953). Ђилас је овом приликом подробно објаснио начин функционисања система власти, посебно мере предвиђене у оквиру процеса дебиروقратизације, испољавајући кроз разговор одлучне ставове по том питању, али у уздржаној форми, не одступајући превише од званичне партијске линије. Жил Мок је, слушајући га, између осталог констатовао и то да се један такав систем не би могао применити у Француској, па је Ђилас бранио посебност југословенског случаја по том питању. На крају разговора, на саговорникову разочараност о послератном неуспеху фузије социјалиста и комуниста у Француској, Ђилас је Моку поручио да би требало да француски социјалисти воде мало радикалнију политику „улево“, посебно у погледу економских мера, завршивши констатацијом: „Да смо после рата имали другу политику СССР-а, имали би јединство радничке класе у Европи и социјализам од Ла Манша до Јапана.“

Све до свог пада са власти, јануара 1954, Милован Ђилас је као високи југословенски представник редовно одржавао везе са разним представницима западних социјалиста. Са француским социјалистима је сарадња настављена и током 1953, у време када је Ђилас полако али сигурно отпочео своје одвајање од остатка руководства. За ову тему би вредело издвојити још два сусрета која је имао са француским социјалистима приликом њихове посете Југославији. Реч је састанку одржаном 11. марта 1953. са Жаном Рабоом (Jean Rabaud), дописником Француске радиодифузије,⁴¹ и разговору са угледним француским социјалистом Жаном Руом⁴² 24. јуна 1953.⁴³ Важно је нагласити да су се оба сусрета догодила након Стаљинове смрти (5. марта 1953), која је означила важан догађај у спољној политици Југославије, али и прекретницу за даљу политичку судбину Милована Ђиласа.

41 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-30, Белешке о разговору Милована Ђиласа и Жана Рабуда, дописника Француске Радиодифузије, 11. марта 1953. године.

42 Жан Ру (Jean Rous, 1908–1985), по професији адвокат, пре Другог светског рата припадао је троцкистичком крилу у SFIO, као члан руководства троцкистичке Међународне радничке партије, а затим се придружио Радничко-сељачкој социјалистичкој партији. Касније постао члан Комитета Четврте (троцкистичке) интернационале, али се убрзо одвојио и формирао Национални револуционарни покрет. После рата вратио се у SFIO, али се убрзо придружио Уједињеној социјалистичкој партији, да би се 1972. поново прикључио француским социјалистима.

43 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-32, Забелешка о разговору Милована Ђиласа са Жаном Русом, 24. јуна 1953. године.

Сусрет са Жаном Рабоом је значајан због ставова које је том приликом Ђилас изнео а који су везани не само за његова лична размишљања о низу друштвених и политичких питања већ су се тичали и официјелних ставова југословенског вођства о актуелним дешавањима у сфери спољне политике. Овај разговор је вођен свега шест дана после Стаљинове смрти. Занимљиво је приметити да је Ђилас изразио жељу да се разговор не објављује, већ је предложио да то буде дијалог у необавезној форми. Саговорници су том приликом дотакли већи број различитих тема: форме парламентаризма и посебност Југославије по том питању, питање политичког плурализма и индивидуалних слобода, Стаљинова смрт и политичке последице, организација власти, теорија партије, Ђиласови утисци из Рангуна,⁴⁴ Титова посета Лондону,⁴⁵ литература коју Ђилас чита итд. Милован Ђилас је изнео категорички негативан став према партијском плурализму и у том смислу бранио постојећи југословенски систем тј. право на постојање другачије, југословенске форме демократије. Стаљинovu смрт је окарактерисао као позитиван догађај, верујући у промену политике и стања у СССР-у. Имао је врло радикално мишљење у вези са овим догађајем, сматрајући да се ради о државном удару против Стаљиновог режима. Изнео је позитивне утиске о Бурми, њеној влади, азијским социјалистима и Азијској социјалистичкој конференцији, којој је почетком 1953. присуствовао. Том приликом је констатовао да западни социјалисти не разумеју покрете у Азији, као ни њихов развитак. У вези са Титовом посетом Британији, Ђилас је уздржано одговорио: „То ће бити само једна измена мишљења; једно приближавање гледишта по европским питањима... Што се нас тиче, наша политика ће остати за дуго на линији добрих односа са свим земљама без обзира на разлике у њиховом друштвеном систему. Са наше стране неће бити промена. Уколико неко буде хтео да нас нападне, онда ћемо морати да променимо политику.“⁴⁶

44 Милован Ђилас и Алеш Беблер су почетком 1953. били југословенски представници на Првој азијској социјалистичкој конференцији у Рангуну (Бурма). Видети: Јован Чавошки, „Ideološki prijatelj iz daleka: Jugoslavija i Azijska socijalistička konferencija“, *Istorija 20. veka* 1/2019, 139–160.

45 Јосип Броз Тито је марта 1953, непосредно после Стаљинове смрти, боравио у званичној посети Великој Британији. Било је ово прво Титово путовање ван земље после 1948.

46 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-30, Белешке о разговору Милована Ђиласа и Жана Рабуда, дописника Француске Радиодифузије, 11. марта 1953. године.

Доста садржајнији разговор, посебно у погледу идеолошких питања, Ђилас је имао са Жаном Руом, припадником левог крила француских социјалиста и идеолошки наклоњеног троцкизму (чијим политичким покретима је пре рата и припадао). Француз је том приликом питао домаћина о проблемима везаним за процес актуелних друштвених реформи у Југославији, као што су проблеми односа комуниста и грађана некомуниста, положаја жена и мушкараца, односи према револуционарном идеолошком наслеђу (стаљинизму, лењинизму и троцкизму). Ђилас је имао прилике да пред саговорником отворено испољи своје већ оформљене, јавно исказане и у доброј мери систематизоване антибиروقратске, антидогматске и антитоталитарне ставове, али на начин који је показивао како су његови ставови истовремено и део званично прокламоване политичке доктрине у Југославији. Ваљало би напоменути да се овај разговор водио свега недељу дана после Другог пленума СКЈ (16–17. јун 1953), на којем је извршен јасан политички заокрет у односу на започету демократизацију и означен почетак постепеног напуштања одлука Шестог конгреса КПЈ/СКЈ (новембар 1952). Ђилас је на Другом пленуму иступио конфузно, испољавајући своје дотадашње ставове али и подржавајући нови партијски курс, који су форсирали Тито и Кардељ. Ипак, недуго потом, Ђилас је одлучио да не подржи нову политику и настави да заступа раније ставове. Овај догађај је дефинитивно означио прелом и почетак финалног дела пута његовог разилажења са остатком руководства, који ће га на крају довести до пада са власти.

Одговарајући на саговорничково питање о односу грађана „комуниста и некомуниста”, Ђилас је изнео виђење тренутне позиције и оне коју би комунисти требало убудуће да имају у друштву. Овде су јасно и врло оштро дошли до изражаја његови већ увелико разрађени антидогматски ставови. Он је комунисте видео у коренито реформисаној позицији, као људе безинтересно и добровољно оданих идеји, али који ће морати своја уверења да проверавају, бране и доказују на политичком „тржишту”, тј. у некој врсти суочавања, ако не са другачијим мишљењима, оно сигурно са слободнијом критиком јавности. Тако би по њему дотадашњи припадници једине и неприкосновене идеологије и партије имали противтежу или чак можда политичку конкуренцију у новоформираном Социјалистичком савезу радног народа Југославије (тј. реформисаном дотадашњем Народном фронту Југославије). Ту се код Ђиласа, додуше нејасно и недовољно артикулисано, већ назиру својеврсна рудиментарна схватања о поли-

тичком плурализму, али још искључиво у оквирима социјалистичког друштва. „Развитак иде у два правца“, објашњавао је свом француском саговорнику. „Постоји диференцијација међу самим комунистима – онима који су из најидеалнијих побуда и оних који су захваљајући претходном бирократском развиту, очекујући привилегије, ушли у КП. Та борба ће се завршити тако да ће остати у земљи релативно мали број комуниста. Остаће људи који су идеолошки чисти, који су из идеолошких побуда комунисти, идеалисти у моралном погледу. И тиме ће доћи до израза ова друга тенденција – смањивање разлика између комуниста и некомуниста и изражаваће се у све већој масовности ССРНЈ. Ово изгледа противречно – мали број комуниста и брисање разлика између комуниста и обичних грађана, али то излази из објективног развитака. У стварности то је јасно и логично. С једне стране смањивање разлика, с друге стране један не велики број комуниста. Сем тога комунисти код нас више немају економску моћ, није више све концентрисано у њиховим рукама.“

Ђилас је у разговору са Руом јасно стајао на позицији демонополизације политичке сцене, напоменувши да комунисти не граде социјализам, већ то чине обични људи. Комунистима припада само идејно вођство. У Југославији ће се, према томе, развити посебан демократски систем који неће бити по западном моделу, али ће Партија престати да буде идеолошки фактор. Ђилас је заступао став о некој врсти дедогматизованог социјалистичког друштва, окренутог свакодневном животу и проблемима. „Људи ће се тући око тога гдје ће добити паре. Људи ће се борити на питању новца за школе, болнице итд. Код нас има јаке борбе, али то није борба за или против социјализма, то су политичка питања, врло конкретна, али не на класној бази. Ствар је у томе да омогућимо слободну борбу мишљења и борбу на конкретна питања и слободне групације на конкретним питањима.“ Притом је подвукао важност политичке демократизације: „Политичка демократизација данас је врло важна ствар, јер је опасност од државног монопола апсолутна за радничку класу с једне стране, а покрети који су уско секташки не могу имати успјеха у развијеним земљама, можда у колонијама.“ По питању односа према социјалистичким партијама на Западу, Милован Ђилас је Жану Руу овом приликом рекао да су то „конзервативне партије, али с њима се може дискутовати и треба бити тамо гдје је могуће и гдје има радника“.⁴⁷

47 АЈ, 507/IX, ЦК СКЈ, КМОВ, Француска, 30/II-32, Забелешка о разговору Милована Ђиласа са Жан Русом, 24. јуна 1953. године.

Милован Ђилас је на ванредном Трећем партијском пленуму, 16–17. јануара 1954. смењен са свих партијских и државних функција и удаљен из јавног политичког живота земље. Његов пад је изазвао велико интересовање и бурне реакције у јавности западних земаља.⁴⁸ Посебан одјек догађај је имао међу западноевропским социјалистима, који су углавном реаговали са негодовањем. Тако су реаговали и француски социјалисти. Међутим, готово сви представници западних социјалиста су у већој или мањој мери делили основни став да је „случај Ђилас“ унутрашње питање Југославије и да се у то директно не треба мешати.

Резиме

После Резолуције Информбироа 1948. године, Југославија је доспела у врло сложу међународну позицију. Без подршке на Истоку, југословенско руководство је било принуђено да сарадњу тражи на Западу. Тако су се, поред осталог, и западни социјалисти наметнули као врло повољан фактор за повезивање Југославије са Западом, па је са њима на почетку 50-их година успостављена врло динамична сарадња. Први контакти са Социјалистичком партијом Француске (SFIO) у том правцу започети су 1950, а интензивна сарадња успостављена је током 1951. године. Као једна од водећих личности југословенског руководства, Милован Ђилас је, у својству председника Спољнополитичке комисије ЦК КПЈ, играо важну улогу у тим процесима. Заједно са Жоржом Брителом, младим француским социјалистом, Ђилас је трасирао пут за веома успешну сарадњу југословенских комуниста и SFIO у наредним годинама. То је подразумевало бројне контакте двеју страна, посете делегација француских социјалиста Југославији, а врхунац ових активности свакако представља посета високе делегације SFIO, на челу са генералним секретаром Гијом Молеом, на пролеће 1952. Ђилас је у овом периоду имао бројне званичне и незваничне сусрете и разговоре са представницима француских социјалиста, размењујући са њима мишљења о актуелним питањима, како из домена спољне и унутрашње политике тако и из сфере идеологије. Ови контакти и разговори свакако су оставили трага у сарадњи са SFIO, доприневши тиме у знатној мери

48 Видети: Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, 565–595.

унапређењу југословенских активности у сарадњи са западним социјалистима.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije: Fond 836, Kancelarija maršala Jugoslavije; Fond 507, Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije (Komisija za međunarodne odnose i veze).
- International Institute of Social History, Socialist International Archive, Amsterdam.
- *Balkanski pakt 1953/1954*, priredili dr Milan Terzić, dr Mihajlo Basara, Nemanja Milošević, Miljan Milkić, DMITAR Tasić i Tatjana Lečić. Beograd: Vojnoistorijski institut, 2005.
- Bekić, Darko. *Jugoslavija u Hladnom ratu. Odnosi sa velikim silama 1949–1955*. Zagreb: Globus, 1988.
- Bogetić, Dragan. *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u*. Beograd: Službeni list SRJ, 2000.
- Childs, David. *The Two Red Flags. European Social Democracy and Soviet Communism since 1945*. London–New York: Routledge, 2002.
- Čavoški, Jovan. „Ideološki prijatelj iz daleka: Jugoslavija i Azijska socijalistička konferencija“. *Istorija 20. veka* 1/2019, 139–160.
- Dedijer, Vladimir. *Veliki buntovnik Milovan Đilas. Prilozi za biografiju*. Beograd: Prosveta, 1991.
- Dimić, Natalija. „In Search of an Authentic Position: The First Phase of Political and Ideological Cooperation between Yugoslavia and West European Left, 1948–1953“. *Acta Histriae* 1/2019, 55–74.
- Eley, Geoff. *Forging Democracy. The History of the Left in Europe, 1850–2000*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Georgi, Frank. „A little-known episode during the Cold War. French socialists in search of self-managing Yugoslavia“ / „Un épisode méconnu de la Guerre froide. Les socialistes français à la découverte de la Yougoslavie autogestionnaire“, *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 2019/1 (No 5), 81–113. doi: 10.3917/receo1.501.0081
- Georgi, Frank. *L'Autogestion en chantier: les gauches françaises et le 'modèle' yougoslave (1948–1981)*. Nancy: Arbres bleus éditions, 2018.
- Imlay, Talbot C. *The Practice of Socialist Internationalism. European Socialists and International Politics, 1914–1960*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Jovanović, Jadranka. *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama 1945–1953*. Beograd: ISI, 1985.

- Kemseke, Peter Van. *Towards an Era of Development. The Globalization of Socialism and Christian Democracy 1945–1965*. Leuven: Leuven University Press, 2006.
- Laker, Volter. *Istorija Evrope 1945–1992*. Beograd: CLIO, 1999. (cyrillic)
- Mijatov, Nikola. „Milovan Đilas i britanski laburisti 1950–1955“. *Istorija 20. veka* 2/2015, 27–43. doi: 10.29362/ist20veka.2015.2.mij.27-43
- Miletić, Aleksandar V. „Prijem delegacije britanskih laburista kod maršala Tita u okviru njihove prve posete Jugoslaviji, 1950. године“. *Tokovi istorije* 1/2011, 137–164. (cyrillic)
- Miletić, Aleksandar V. “Unrelized Nordic Dream’. Milovan Đilas and the Scandinavian Socialists”. *Tokovi istorije* 3/2015, 89–104. doi: 10.31212/tokovi.2015.3.mil.89-106
- Miletić, Aleksandar V. “The Relationships between Yugoslav Communists and Scandinavian Socialists in the Light of Yugoslav Sources (1950–1953)”. *Acta Histriae* 1/2019, 75–87.
- Padgett, Stephen, William E. Paterson. *A History of Social Democracy in Post-war Europe*. New York: Longman, 1991.
- Režek, Mateja. „Milovan Djilas and the British Labour Party 1950–1960“. *Prispjevki za novejšo zgodovino* 3/2018, 58–78.
- Sassoon, Donald. *One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century*. London–New York: I. B. Tauris, 2010.
- Štrbac, Čedomir. „Britanski laburisti u Jugoslaviji 1950“. *Jugoslovensko-britanski odnosi/Yugoslav-british relations*, zbornik radova, ur. Petar Kačavenda. Beograd: ISI, 1988.
- Štrbac, Čedomir. *Svedočanstva o 1948*. Beograd: Zavod za udžbenike, 1989.
- Štrbac, Čedomir. „Britanski laburisti u Jugoslaviji 1950“. *Međunarodni problemi* 4/1987, 543–551.
- Unkovski-Korica, Vladimir. “The Yugoslav Communists’ Special Relationship with the British Labour Party 1950–1956”. *Cold War History* 14, No. 1 (2014), 23–46.
- *Velike sile i male države u hladnom ratu 1945–1955. Slučaj Jugoslavije*, ur. Ljubodrag Dimić. Beograd: Filozofski fakultet, Arhiv SCG, INIS, 2008.
- Životić, Aleksandar. *Vašingtonska konferencija 1951*. Beograd: Zavod za udžbenike, INIS, 2015. (cyrillic)

Summary

Aleksandar V. Miletić

Milovan Đilas and the French Socialists 1950-1954

ABSTRACT: Intensive cooperation with the Western Socialists began in the early 1950s as part of the search for different models of Yugoslavia's cooperation with the West. As a top Yugoslav political figure, Milovan Đilas played an important role in these processes. The topic of this paper deals with Đilas's activities in cooperation with the French Socialists, primarily viewed from the position of his role as a Yugoslav political and government official, from the beginning of the mentioned processes until his fall from power.

KEY WORDS: Milovan Đilas, French Socialists, Yugoslav Communists, Left

After the 1948 Informbiro Resolution, Yugoslavia came into a very complex and difficult international position. Without an ally in the East, the Yugoslav leadership was forced to seek allies in the West. The Western European socialists afforded a good chance as cooperation partners. In the early 1950s, the Yugoslav communists established cooperation with most Western European socialist and social democratic parties. The first contacts with the French Socialists were made in 1950, and intensive cooperation began in 1951. As chairman of the Committee on Foreign Relations of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia (CPY), Milovan Đilas played an important role in these activities. Đilas and French socialist Georges Brutelle, paved the way for cooperation and by the end of 1951 the first delegations of the SFIO (Section française de l'Internationale ouvrière - French Section of the Workers' International) were coming to Yugoslavia. The highlight of the cooperation during this period was the visit of a high-level SFIO delegation to Yugoslavia in the spring of 1952. Milovan Đilas had many meetings with the French socialists during this period. He exchanged opinions and views with them on current issues in the fields of ideology, politics, democracy, and international relations and made many friends among them. In this sense, he made a significant contribution to Yugoslavia's foreign policy at the time.